

Liet. *barzdà* ‘barba’: samplaikos *-zd-* kilmės klausimu

ROLANDAS KREGŽDYS

Vilniaus universitetas

The article deals with the origin of the consonant cluster in Lith. barzdà ‘barba, mala’. Whereas Būga assumed the cluster to be inherited, Endzelins ascribed it to Slavic influence. Otrębski described its derivation as obscure. The forms borrowed into Fennic point to -d- rather than -zd-, but they may go back to Germanic barda ‘barba; securis’ as well as to Baltic words. In this article the view is advanced that Lith. barzdà is inherited and reflects an IE dialectal formation. The analysis confirms Būga’s assumptions concerning the original morphological structure of the word. It follows that Lith. barzdà, Latv. dial. bārzda are older than Latv. bārda.

1. ĮVADAS

Samplaikos *-zd-* kilmę lietuvių kalbos vardažodžių struktūroje jau seniai yra aptaręs Kazimieras Būga. Jis pateikė ne vieną pavyzdį su *-zd-* : *-z-* alternantais ir suponavo konsonantinio *-zd-* istoriškumą, t. y. jis neabejojo šio junginio senumu: liet. *līdzas* ‘į(si)taisoma vieta kiaušiniams dėti, perėti bei jaunikliams auginti (apie paukščius, vabzdžius); gūžta’ (DLKŽ⁵ s.v.) – dial. *līzas* ‘t. p.’¹, liet. *blauzdà* ‘kojos dalis nuo čiurnos iki kelių’ – dial. *blauzà* ‘t. p.’, liet. *lazdà* ‘apdailintas stiebelis remtis einant; suduoti kam nors ir kt.’ – dial. *lazà* ‘t. p.’, liet. *barzdà* ‘apatinės veido dalies plaukai’ – dial. *barzà* ‘t. p.’ (Būga 1958: 273). Zigmas Zinkevičius teigia, kad „praeityje sporadiškai lietuvių samplaika *zd* virsdavo *z*“ (1980: 129 t.), t. y. mano šį junginį esant labai seną.

Samplaikos *-zd-* (*-d-*) funkcionalumą lietuvių kalbos veiksmažodžių sistemoje prabėgomis yra aptaręs Erdvilas Jakulis. Pastebėta, kad friktyvinis */z/* dažniausiai išlaikomas, nors ne visada yra etimologinis (Jakulis 2002: 35, 62): *bēzda* – *bēza* ‘bezdėti; smirdinti, smirsti, orą gadinti’, lat. *bezdēt*, *-u*, *-ēju* ‘t. p.’; liet. *kūza*, *-ėti*, *-ėjo* – *kūzda*, *-ėti*, *-ėjo* ‘šniūždėti; virpėti, drebėti’; liet. *splāzda* – *splāza* ‘plazdėti’ ir kt. Panašią tendenciją išlaikyti friktyvinį priebalsį galima atsekti ir latvių kalbos dialektuose: lat. dial. *brāzēt*, *-u*, *-ēju* – *brāzdēt* ‘braškėti’ (Jakulis 2002: 92, 108); dar plg. pavyzdį su junginiu *-z(ž)g-*: lat. dial. *blīžgēt* ‘mīrgėti, ribėti’ = lat. dial. *blizēt* (Jakulis 2002: 87).

Remdamasis latvių ir prūsų kalbų duomenimis, Endzelynas mėgino įrodyti lietuvių vartojamo *barzdos* pavadinimo su *-zd-* vėlyvą kilmę (Endzelin 1902a).

¹ Dar plg. PEŽ_{III} 54tt.

Darbo tikslas: 1. nustatyti arealines lietuvių ir latvių kalbų formų su *-zd-*, *-z-*, *-d-* ribas; 2. reinterpretuoti suomių skolinių svarbą nustatant prabaltų *barzdos* pavadinimo formą; 3. nustatyti priežastis, dėl kurių galėjo atsirasti skirtingi morfonologiniai variantai su *-zd-*, *-z-*, *-d-*.

2. MEDŽIAGOS ANALIZĖ

Viena iki šiol neišaiškinta baltų kalbų *barzdos* pavadinimų problema – šaknies struktūrinio modelio neatitikimas lietuvių ir atitinkamai latvių bei prūsų kalbose, mat rytų baltų dialektuose vartojamos formos su šakniniu junginiu *-zd-* (latvių kalboje ir *-d-*), o prūsų kalboje – tik forma su *-d-*: liet. *barzdà* resp. lat. dial. *bārzda* – lat. *bārda* resp. pr. *bordus* E 101. Yra dvi tokio neatitikimo aiškinimo hipotezės:

1. Formos su samplaika *-zd-* yra senos, paveldėtos iš ide. prokalbės, todėl traktuotinos kaip reliktinės, lygintinos su s. i. *bhrštís* ‘ašmenys, kraštas’, s. isl. ir s. v. a. *burst* ‘šeriai’, s. ang. *byrst* ‘šeriai’ ir kt. (Būga 1958: 273; ME_I 273; LEW 36; Kuryłowicz 1935: 118; Vasmer I 196) – rekonstruotina prabl. **barzdā* ‘t. p.’ (LEV_I 108). Tokios formos rekonstrukcija suponuoja ir ide. prolytės korekciją: vietoj iki šiol visuotinai pripažįstamos ide. **bhar-dhā*² rekonstruotina **bhars-dhā* (ME ibd.), iš kurios iki šiol buvo vedami slavų „vaga“ reiškiantys žodžiai (ESSJ_{II} 220);

2. Lytis su *-zd-* yra vėlyvos, paveiktos panašių žodžių į sl. **borzda*³ ‘vaga’ > rus. *borozda* ‘t. p.’ ir kt. (Endzelin 1902; ESSJ_{II} 198; Varbot 1984: 216; PEŽ_I 151), arba kildintinos iš bl. **bard-* + **-da* > **barzda* (Skardžius 1943: 99; Endzelynas 1957: 100) – rekonstruotina prabl. **bardā* ‘barzda’ (fem.) (Trautmann 1923: 27). Tokiai rekonstrukcijai pritaria Toporovas (PJA_I 241), Mažiulis (PEŽ_I 151; dar plg. ESSJ_{II} 198, 220), nors kai kurie lingvistai *-zd-/z-* kaitą tiesiog įvardija kaip neaiškią (Otrębski 1958: 334 t.).

² Pagal Marki hipotezę, ide. **bhardhā* yra inovacinis *barzdos* reikšmė, pakeitęs ide. **smonkru* ‘barzda’. Ši lytis savo morfologine struktūra artima s. i. *bhrštís* ‘ašmenys’ (fem.), lot. *far* ‘duona, miltai’, got. *barzeis* ‘miežis; Hordeum sativum’, s. isl. *barr* ‘grūdai; miežiai’ ir kt. Spėjama, kad šis žemdirbystės terminas buvo pasiskolintas vakarų ide. dialektinės zonos gyventojų iš semitų dar iki kraustymosi į Europą. Tokios hipotezės šalininkai ide. **bhardhā* aiškina kaip dūrinį: pirmasis dėmuo **bhar-* interpretuojamas kaip senasis indoeuropiečių *miežio* pavadinimas (Hordeum sativum – Marki hipotezė), kilęs iš s. hebr. *bar* ‘beicuotas grūdai’, arab. *burr* ‘javai’, pietų arab. *bor, barr* ‘grūdai, javai’ (Otkupščikov 1963: 89). Taip pat manoma, kad šis grūdų pavadinimas galėjo būti pasiskolintas vėlyvuju ide. prokalbės laikotarpiu (skilimo į dialektus pradžia), o ne suskilus jai į dialektus (Ivanov 1985: 162 t.). Skolinimosi iš arabų hipotezę anksčiau yra pasiūlęs Meillet (1914: 143).

Borealinės lingvistikos atstovai teigia, kad ide. **bhardhā* sememos *barzda* vėlyvumą vietoj senesnės „augalinės“ patvirtina rekonstruojama borealinė lytis **bard-* ‘krūminas’ ~ gruz. *bard-* ‘t. p.’ ir kt. (Klimov 1988: 153).

Pasak Porcigo, ide. **bhardhā* iš pat pradžių reiškė ‘šeriais apaugusi veido dalis (kūno dalis [gyvulių]); šeriai’, prokalbėje funkcionavęs kaip *nomen collectivum*, vėliau pakeitęs ide. **smek-* (Porcig 1964: 302). Jis remiasi hipoteze, kad ide. **bhar-* rekonstruotina semema ‘aštrus’ (plg. Otkupščikov 1963: 89).

Tradiciškai rekonstruojama prolytė **bhardhā* traktuojama kaip indoeuropiečių veldinys < ide. **bhar-* ‘išsikišęs į priekį; šerys; smailuma; akuotas’ (Pokorny 110; Fraenkel 36) < verb. ide. **bher-* ‘trinti; pjauti; rėžti; mušti, smogti; skelti, skaldyti’ (LEV_I 108) > verb. ide. **bhar-* ‘kyšoti, būti išsikišusiam’ (Pokorny 110; ESSJ_{II} 197) → ‘šeriai’ (Porcig ibd.; Gamkrelidze, Ivanov 1984: 69).

³ Taip pat mėginama sieti su rus. dial. *borozdavka* ‘karpa’, kšb. *barzovka* ‘t. p.’ (Nepokupnas 1983: 20, 47; Endzelin 1902b/1971: 221).

Dėl antrosios hipotezės įrodymo kyla abejonių, kadangi ne visada sutariama dėl prūsų kalbos *barzdos* pavadinimo šaknies struktūrinio modelio CVRC- rekonstrukcijos. Remiantis prūsų onomastine medžiaga, rekonstruojama šaknis **barsd-*, t. y. suponuojamas prūsų struktūrinis CVRCC- *barzdos* modelis, apie kurį užsimena V. Toporovas⁴ (PJA_I 197 tt.) bei A. Kaukienė⁵ (1999: 21), plg. pr. *Barsde* (dievybės vardas), pr. *Claus Barsde* (nom. prop. – Trautmann 1925: 17), kurš. *Barsdemin* (nom. prop.) (Toporov PJA_I 199) ir galbūt prūsų nom. prop. *Borssythe* – *Herman Borssythe* 5a, 51 = 5b, 62 Schalwe – Trautmann 1925: 20 (dėl šio asmenvardžio kilmės plačiau žr. Kregždys 2004: 35).

Prieš pradėdant gilintis į -zd-/-d- alternantų baltų kalbose atsiradimo priežastis ir prolytės rekonstrukcijos galimybes, iš pradžių reikėtų apibrėžti arealines ribas, kur vartojama vienokia ar kitokia forma.

Senuosiuose lietuvių raštuose žodis *barzdà* 'apatinės veido dalies plaukai; arklio čiurnio plaukų kuokštas; smakras' (LKŽ_I 673t.) yra pateikiamas tik su samplaika -zd-: *barfda* (acc.sg.) BB Ez 5,1; *Barzdà*, -òs f. 'barzda' R_I 13, R_{II} 52, 219; *Gaidžio Barzdà* 'skiauterė' MŽ_{II} 281 = R_{II} 211; *Barzdà*, -òs, f. MŽ² 27; *Barzda* SD⁵ 19; *barzdà* 'dalgio kriauna, atverčiama prieš pradėdant pjauti žolę' MŽ² 292; *Strėlà su Barzdà* 'strėlės antgalis' R_{II} 276 = *Strėlòs barzdà* K_{II} 107; *barzdà* BzF 99; *barzdà* K_I 167, 675; *bàrzdà* 'barzda' M 28; *barzdà* Leskien B 214; *Barzda*, *barzdėlė* ISPL 84; *barzda* 'barzda' ZCh 183₉, 184₇...; *barzd'òs* (gen. sg.) P 230, *barzd'òms* (instr. pl.) V 444 (Buch 1961: 41); arba -z-: *barze* MPDP 149; *barza* SG II 59; *barzà*, -às Jrk 62; *barza* BsP I 99.

Remiantis LKŽK, LKŽKP ir TA duomenimis galima teigti, kad forma su samplaika -zd- vartojama kur kas platesniame areale: *barzdà* – vakarų žemaičių (SG), šiaurės žemaičių kretingiškių (*bazdà* PLT, *bàrzdà* PLN, *barzdà* ŽEM, MS), telšiškių (ŠARK [*bàrzdà* EIG, LK; *barzda* VGR, SKD, TRŠ]), pietų žemaičių varniškių ir raseiniškių (*bàrzdà* ŠLL, RDN, KRKL), vakarų aukštaičių šiauliškių (*bàrzdà* Sk, Škt; *barzda* Sk, Kdn), kauriškių (ZP, JRB [*bazdà* BLB]), rytų aukštaičių panevėžiškių (RD, MLN [*bàrzdà* SLČ; *barzda* KRIAUS, GEI, ANG, PS, NMR]), kupiškėnų (KP [*barzda* PD, DRŠ]), anykštėnų (SV [*barzda* AND, LDK]), uteniškių (LLN [*barzda* UŽB, ŠP]), vilniškių (DKŠT), pietų aukštaičių (VS, AUK, DRSK, DG, VRN [*bazdà* VLKN, MCL]) ir periferinėse šnektose (LZ, PLS).

Formos su šaknies -z- vartojamos žymiai mažesniame plote: ERŽ, VDŽ, ŠAUK, KRŽ – *barzà*, VLKŠ, VDK, J-E; PGR⁶) (TA), GRV (Kardelytė 1975: 114), dar plg. LKT 102, 442. LKŽK užfiksuota, kad tokios formos vartojamos Jurbarko apylinkėje (GRDŽ –

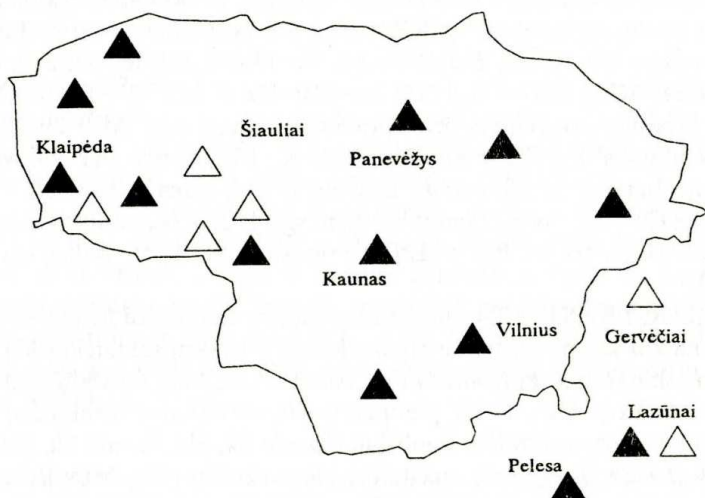
⁴ Pr. *bordus* 'barzda' E 101 -z- nebuvimą Toporovas aiškina kaip kitų ide. *barzdą* reiškiančių žodžių be friktyvinio priebalsio vartojimu: s. sl. *brada*, s. v. a. *bart* ir kt. (PJ I 241). Remdamasis pr. *Barsde* (dievybės vardas), pr. *Claus Barsde* (nom. prop. – Trautmann 1925: 17; PJ I 199), kurš. *Barsdemin* (nom. prop.) bei Viršutinijo Dniepro toponimu *Borzna* < **Borzna* (?) [kilmė ir daryba neaiški], Toporovas atsargiai rekonstruoja pr. **barsd-/barzd-/* (PJ I 197).

⁵ Kaukienė pr. *bordus* kildina iš **bàrzdà* ir pateikia nuorodą į PEŽ_I 150, tačiau Mažiulis taip neteigia. Priešingai, jis suponuoja antrinį -z- dėl sl. **borzda* įtakos.

⁶ Jonikas nurodo, kad Pagramančio tarmėje konsonantinis junginys *zd* virsta į *z* visuose žodžiuose, ne tik nagrinėjamame *barzà* (Jonikas 1939: 28).

Zinkevičius 1966: 179) ir Skirsnemunėje. Zinkevičius taip pat užsimena, kad *barzà* vartojama ir rytiniame lietuvių kalbos ploto pakraštyje – Lazūnuose (Zinkevičius 1966: 180). Vadinasi, forma be *-d-* vartojama ne tik pakraštinėse pietryčių žemaičių šnektose, bet ir pietų žemaičių raseiniškių šnekte bei su ja besiribojančiame vakarų aukštaičių pakraštyje, taip pat vakarų aukštaičių kauniškių, rytų aukštaičių vilniškių paribio Lazūnų šnekte. Fonetiškai toks reiškinys, matyt, apibūdintinas kaip progresyvinės asimiliacijos nulemtas kitimas, plg. liet. dial. *lazà* = liet. b. k. *lazdà* ir kt. (plg. Zinkevičius 1966: 180).

1 ŽEMĖLAPIS: JUODI TRIKAMPIAI ŽYMI FORMŲ SU SAMPLAIKA *-zd-* VARTOJIMĄ, BALTI – SU *-z-*.

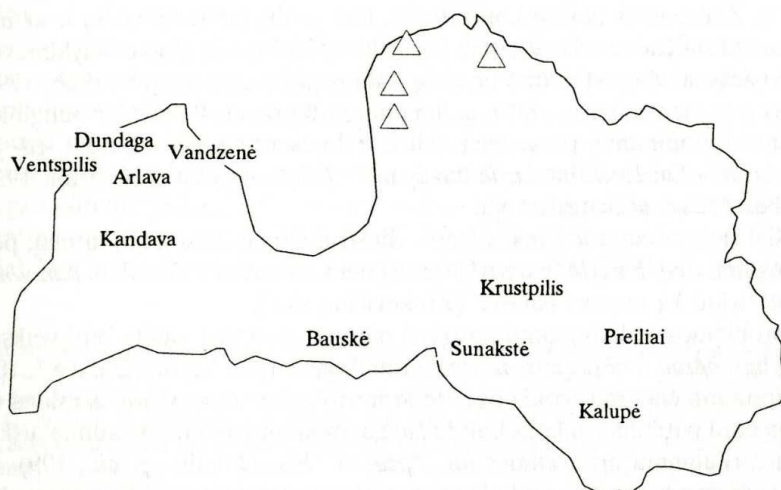
Kai kurie latvių lingvistai lietuvių ir latvių kalbų morfologinius *barzdos* neatitikimus traktuoja kaip lietuvių kalbos šnektų įtaką latvių paribio šnektoms.

Taip suponuojamas formų su šakniniu *-z-* vėlyvumas (Staltmane 1981: 65; Steinbergs 1996–1997: 24), o latvių kalbos pirmąjį komponentą *bārd-* turinčių asmenvardžių kilmė sietina su apeliacijos procesu, mat jos neturi pejoratyvinio atspalvio, būdingo atitinkamiems lietuvių pavyzdžiams: lat. *bārda* ‘barzda’ → *bārdīna* ‘barzdelė’ → *Bārdīnš* (pavardė), *Bārdainis* ← *bārdainis* ‘barzdotas’ (*-zd-* aiškinamas kaip dialektizmas). Minėtina, kad Staltmanės teiginys, kad pavardžių variantai su *-zd-* galėjo nulemti lat. dial. *bārzda* atsiradimą, sunkiai įrodomas (plg. Staltmane, *ibid.*). Toks leksinis variantas galėjo būti vartojamas lygiagrečiai su lat. *bārda* arba traktuotinas kaip archaizmas (plg. Nilsson 1998: 124).

Žinoma, toks problemos sprendimo būdas būtų įtikinamesnis, jei latvių kalboje šios formos būtų vartojamos tik paribio dialektuose (pvz., BSK (235)), tačiau tokios formos vartojamos toli nuo Lietuvos pasienio: *bārzda*² – KND (84), VNP, ARLV (65),

*b'rzda*² – PRE (439), KRTP (357), *barzde*² DND (63), VND (75) (dar plg. lat. dial. *buorзда* 'barzda' (lyviškoji patarmė) – pavyzdys www.ailab.lv – žr. toliau) arba nutolusios per 2–3 šnektas: *b'rzda*² – SNK (353) (ME₁ 273), dar plg. lat. dial. *bùorзда* 'barzda; ilgas arklio šerių kuokštas prie kojų; ilgas šerių kuokštas gyvulio apatinėje kūno dalyje' (KV₁ 167 t.), pavyzdžius iš latvių folkloro: *Borzda izauga, a gudreibys nav 527 33449*; *Boarзда koa krīvam 1268 793* (pavyzdys iš sėliškosios patarmės plotų, kur *ā* (-'r- < -ār – LEV₁ 108) > *oa* (Rudzīte 1993: 237).

2 ŽEMĖLAPIS: NURODYTOSE VIETOVĖSE VARTOJAMOS FORMOS SU SAMPLAIKA -zd-; TRIKAMPIAI ŽYMI VIETOVĖ, KUR TOKIOS FORMOS GALĖJO BŪTI VARTOJAMOS (REMIANTIS LATVIŲ TAUTOSAKOS RINKINIAIS).

Forma su šaknies samplaika -zd- yra vartojama latvių ir lietuvių toponimikoje: lat. *Bārdzaiņi*, *Bārdzēni* < nom. prop. lat. *Bārzda* ~ liet. *Barzdaĩ*, *Barzdīnė* (Endzelīns 1956: 93).

Tokiam problemos sprendimui prieštarauja ir Toporovo dubletinių žodžių formų atsiradimo teorija, pagal kurią formų su šaknies -d- (o ne -zd-) pėdsakų turėtų būti ir Lietuvos šnektose (Latvijos paribyje) – Lietuvos pasienyje su Latvija nėra užfiksuota forma **barda* (be -z-). Iš visų lietuvių kalbos tikrinių žodžių su *barzda* sietinomis šaknimis tik pvd. *Bardišius*, *Bardyšius* (vartojamos įvairiose Lietuvos srityse – Maciejauskienė 1991: 98) galėtų reflektuoti šaknį **bard-*, tačiau pastarieji žodžiai traktuojami kaip skoliniai iš slavų kalbų, t. y. kildintini iš le. *Bardyszewski* ~ le. *bardysz* → liet. *bardišius* 'kirvis ilgu kotu priešams kapoti; atšipęs įrankis; didelis žmogus; prastas gyvulus' (LPŽ₁ 194; LKŽ₁ 657), dar plg. lietuvių toponimus *Bardiškėliai* (UKM), *Bardiškiai* (PKR, RS), *Bardžiai* (ŠLL) ir kt. (LAŽ 27) be šakninio -z-, kurie gali būti

asmenvardinės kilmės ir sietini su jau minėtu lenkų kalbos substratu, kaip top. *Barzdūnai* (k., ŠLU), su lietuvišku asmenvardžiu *Barzdūnas* (Razmukaitė 1993: 154). Panašiai, matyt, galima būtų aiškinti ir liet. pvd. *Bardžius* (ALVT) kilmę, vartojamą šalia *Barzdžius* (plg. *Barzdis* UKM) (LPŽ₁ 195), nors ji gali būti traktuojama kaip vienintelis -z- nykimo atvejis lietuvių kalbos plote.

Barzdos morfonologinių variantų atsiradimą Būga aiškina kaip pietryčių žemaičių kalbinę ypatybę supaprastinti žodžio struktūrą pagal tai, ar garsinis junginys buvo morfologiškai svarbus: „*zd* sokratilos’ v z vo vseh tech formach, v kotorych *d* ne imelo morfologičeskoj cennosti“ (*ibd.*). Panašaus kitimo pavyzdžius kitose šnektose, kai vietoj laukiamo -*zd-* vartojamas friktyvinis -z-, pasak Būgos, reikėtų aiškinti kaip sporadiškai pasitaikančius. Visų šių žodžių junginys -*zd-* kildintinas iš praliet. *-*zd-* (Būga 1958: 273). Tokiam sprendimui pritaria Mažiulis (PEŽ_{III} 55) ir Derksenas (2003: 12). Apie senąjį junginio vartojimą kalba ir Endzelynas (1974: 267–268). Zinkevičius tiesiog konstatuoja, kad „dalis pietų žemaičių ir artimesni jų kaimynai aukštaičiai netaria *d* tarp *z* ir balsio“ ir kad „priebalsio *d* išnykimas tarp *z* ir balsio pastebėtas dar rytiniame lietuvių kalbos ploto pakraštyje“ (1966: 179 t.).

Vienas argumentų, kuriuo būtų galima paremti prabaltiškojo *-*sd-* junginio kilmę, galėtų būti toponiminiai pavyzdžiai, kurie rodo esant senesnes būtent -*zd-* junginio formas: *lazda* – *Lazdėnai*, lat. *lazda* ‘lazdynas’ – *Lazduone* (dar žr. Gerullis 1922: 254). Forma liet. **Lazėnai* neegzistuoja.

Panašiai samprotauja ir Zinkevičius – iliustruodamas šį fonetinį kitimą, pasitelkia adjektyvą liet. dial. *barzylā* ‘barzdyla’ (JRB) bei veiksmazodį liet. dial. *barzūoti* < liet. *barzdūoti* ‘trinti ką nors su barzda’ (Zinkevičius, *ibd.*).

Šios problemos sudėtingumui parodyti patogus pavyzdys galėtų būti veiksmazodinė pora liet. *bēzda* – *bēza*, kur -*zd-* yra etimologinis (plg. Jakulis 2002: 87, 107, 109), todėl suponuoti čia esant kokią nors fonomorfologinę ar semantinę raidos nulemtą inovaciją nėra patikima. Jakulis bando šių garsinių invariantų atsiradimą aiškinti plėtiklio -*d-* prijungimu prie šaknies ide. **pes-* ar **bes-* (Jakulis *op. cit.*, 109), nors remiantis vien liet. *pēza*, -*ėti*, -*ėjo* kažin ar patikima formuluoti tokį teiginį, ypač kalbant apie ide. prolytės rekonstrukciją – kitų kalbų pavyzdžiai suponuoja jau ide. prokalbėje buvusį šį infiksą (LEW 42; Vasmer I 163).

Rečiau pasitaiko pavyzdžių su sprogstamojo priebalsio išlaikymu, kur pučiamasis /z/ yra akivaizdžiai paratetinis priebalsis: *spūrda* – *spūrda* ‘spurda’.

Beje, Jakulis šio reiškinio priežasčių detaliau nenagrinėja, bet nurodo, kad tokių priebalsinių junginių kaip -*zd-* šalia -z- vartojimas gali būti nulemtas semantinio faktoriaus – suponuojama ikoniškumo funkcija (Jakulis 2002: 42).

Taigi galima daryti išvadą, kad lietuvių kalbos šnektose junginys -*zd-* gali virsti į -z-. Vardažodžių sistemoje šis kitimas gali būti siejamas su fonetiniu „patogesnio tarimo“ principu, jei, žinoma, tai nepažeidžia lietuvių kalbos morfologijos dėsnių, plg. *barskutis* ‘skustuvas’ DP 563₆ < **barzd-skutis* (Otrębski 1958: 367).

Latvių kalboje formos be -z- atsiradimą galėjo nulemti tos pačios priežastys, kaip mėginama -z- atsiradimą paremti liet. *barzdā*. Galima manyti, kad kaimynystėje gyvenančių slavų ir finų vartojamos formos **be samplaikos -zd-** galėjo lemti lat. *bārda* atsiradimą ir įsigalėjimą, o senosios formos su samplaika -*zd-* išstūmimą iš vartose-

nos. Daryti tokią prielaidą leidžia ne tik formos su -*zd*- vartoseną lyviškosios patarmės šnektose, bet ir ypač dažna jos vartoseną senuosiuose latvių folkloro rinkiniuose, skelbiamuose interneto svetainėje www.ailab.lv. Santykis tarp formų su samplaika -*zd*- ir -*d*- galėtų būti nustatomas kaip 2,3/1 – kur kas dažniau vartojama forma su -*zd*-⁷.

Taigi kitimus liet. -*zd*- > -*z*-, lat. -*zd*- > -*d*- galima atsargiai sieti su kalbos „patogumo“ bei „taupumo“ principais bei kitų kalbų įtaka. Visi šie veiksniai galėjo nulemti nagrinėjamų variantų atsiradimą bei paplitimą skirtingose dialektinėse tos pačios kalbos zonose. Todėl tokie fonetiniai variantai negali būti seni ir tiesiogiai sietini su kitų indoeuropiečių kalbų panašiais *barzdą* reiškiančiais žodžiais, kurių formavimuisi galėjo daryti įtaką visai kiti faktoriai, plg. Fraenkeliio mėginimą archajizuoti nagrinėjamą problemą kaip indoeuropeistinę: s. v. a. *bart* ‘barzda’ : *burst* ‘šeriai’, s. a. *beard* ‘barzda’ : *byrst* ‘šeriai’, kurių daryba gali būti skirtinga (verbalinės kilmės -*st*- ?) (LEW 36).

Kaimyninių slavų ir finų kalbų įtaka baltų *barzdos* pavadinimo kaitai aptartina atskirai ir nuodugnai, mat remiantis šių kalbų duomenimis mėginama ieškoti slaviškos samplaikos -*zd*- kilmės įrodymų.

Pirmiausia dėmesys atkreiptinas į tai, kad liet. *barzdā* samplaikos -*zd*- slaviškosios kilmės hipotezės šalininkai akcentuoja vien tik morfologinio faktoriaus svarbą, kuri gali būti atsitiktinio sutapimo pavyzdys – nesutampa šių vardažodžių leksinė semantinė paradigma, plg. s. b. sl. *brazda* ‘vaga’, bulg. *brazdā* ‘t. p.’, s.-ch. *brázda* ‘t. p.’, dial. ‘griovys, pilnas vandens’, slov. *brázda* ‘vaga, raukšlė’, lenk. *brózda* ‘vaga’,

⁷ [patarlės]: *Bārzda aug, bet pats neaug* 1225 12801; 699 191; *Strīdās kā gar ķezīzara bārzdu* 382 39; [dainos]: <... *Pieci gadi bārzdu dzina* ...> (14999); <... *Ka žīdam liela bārzda* ...> (34300); [pasakos]: <... *tāds bārzdainis, tik liels mūķis!* ...> <... *vecis ar sirnu bārzdu* ...> (Zvēri iet grēkus sūdzēt un iekrīt bedrē. 1. A. 1. 47. 20. 31. R. K. Porietis Sēlpils Aizupēs, Zin. Kom. kr. LP, VI, 43, 1. AŠ, II, 3c.); <... *Tev neva bārzdas, es tev nevaru ielaist* ...> (Kaza un vilks. 123. L. Ivanovskis Daugavpils apriņķa Kapiņos, N. Rancāna krājumā); <... *vecs vīriņš ar sirnu bārzdu* ...> (Vilki saplēš novēlēto cilvēku. 1. LP, V, 83, 1. AŠ, II, 41c.); <... *ienācis Spīcbāzdis* ...> (Varonis izglāb trīs nolaupītas princeses. 9. A. 301 A. A. Māturs Grāvendālē. LP, VI, 115, 15 d. piez. AŠ, II, 86 f.); <... *mazs vīrelis ar tik garu mīšīna bārzdu* ...> (Varonis izglāb trīs nolaupītas princeses. 10. A. 301 A. P. Lielupis Vec-Piebalgā, Brīzemnieka kr. LP, VI, 115, 16. AŠ, II, 86 h.); <... *Trešo dienu palicis tas stiprākais vārit un tas vecitīm bārzdu* ...> (Zemgales ķēniņa meita Skaistīte. 5. A. 301 A. J. Ozols Saukā, Brīzemnieka kr. LP, VI, 115, 24. Turp. AŠ, II 86 b); <... *mazs vecītis ar garu, garu bārzdu* ...> (Stiprinieks ar saviem biedriem. 3. A. 301 B. J. Ozols Secē, Brīzemnieka Sbornīk, 99 piez. LP, VII, II, 18, 6.); <... *mač vīres ar tik garu bārzdu* ...> (Stiprinieks ar saviem biedriem. 4. A. 301 B. (650 A.) J. Bergmanis Bārtā, Magazin der Lett.-Lit. Gesellschaft, XVIII, 1887, 17.); <... *vīrs ar garu, garu bārzdu* ...> (Stiprinieks ar saviem biedriem. 12. A. 301 B. T. Štaueris Iecavā. LP, IV, Iv, 5. AŠ II, 87e.); <... *lien mazs vīrelis ar garu garu bārzdu* ...> (Stiprinieks ar saviem biedriem. 13. A. 650 A. 30t B. J. Gobziņš Durzupē. LP, IV, 1, 4 v. AŠ, II, 8i f.); <... *puisis sagrābis sprīdīti un iedzinis viņa bārzdu ar vadzi kokā* ...> (Stiprinieks ar saviem biedriem. 16. A. 301 B. L. Makevica Nogalē. LP, VI, 115, 24 turp. AŠ, II, 87 d.); <... *mazs vīriņš ar garu, baltu bārzdu* ...> (Kalēja dēls. 6. A. 301 B. Nameitu Juris, Franka-Sesavā. Jkr. II, 2. LP, VII, II, 18, 4, 3. AŠ, II, 92 a.); <... *tāds vīriņš kā biete, ar garāku bārzdu par zirga asti* ...> (Dzelzs dēls. 2. B. 301 A. Dzirciemā, LP, VI, 115, 19 piez.); <... *garš vīriņš ar olekti garu bārzdiņu* ...> (Dzelzs dēls. 5. A. 301 I3. J. Saržants Garlenē. LP, VII, II, 18, III, 1.); <... *vīriņš iķša lielumā un asi garu bārzdu* ...> (Lāča dēls. 4. A. 301 B. M. Šimīņš (Pērkons) Kurzemes Bruknā. Jkr. II, 1. LP, VII, II, 18, 5. AŠ, II, 90d.); <... *ar olekti garu bārzdu un lūdzies maizes* ...> (Lāča dēls. 8. A. 301 B. Pogu Jānis, Bechmanis, 1879. Brambergā un Ezerē, Brīzemnieka Kr. LP, VI, 115, 10a. AŠ, II, 90h.); <... *mazs vīriņš ar garu bārzdu* ...> (Ķēves dēls. 3. A. 303. 300. 301 A. 513 A. Lauris Bīkstos. LP, VI, 115, 2b. AŠ, II, 92c.) ir dar keli šimtai kitų pavyzdžių, kurių dėl gausos neįmanoma čia pateikti.

rus. *borozda* 'arklio išvagota eilė' < prasl. **borzda* (Brückner 1957: 42). Toks spėjimas būtų kur kas patikimesnis, jei šis slavų vardažodis kuriame nors dialekte reikštų „barzdą“ ar kokį nors kūno organą. Deja, tokių duomenų nėra (plg. ESSJ_{II} 220). Suponuoti, kad semema „vaga“ kažkaip susijusi su nagrinėjamos kūno dalies išvaizda taip pat negalima, kadangi slavų kalbose iš šios šaknies pasidaryti kūno dalių pavadinimai išlaiko savo denotatinę vertę: s.-ch. (čak.) *brazgotina* 'randas', slov. *brazgotina* 't. p.' < s. sl. *brazda* < prasl. *borzda* (fonetinė kaita -zd- > -zg-) (Kurkina 1982: 182). Vadinasi, slavų kalbose išlaikomas denotatinis dėmuo „tai, kad įrėžta; išvagota“, kuris visiškai nesusijęs su liet. *barzdà* denotatu „apatinės veido dalies plaukai“.

Slavų kalbų įtakos šalininkai dažnai remiasi šiose kalbose reflektuojama protosemema „augalas“, plg. rus. *boroda* 'barzda' rusų kalbos dialektuose gali reikšti:

1. „apylanka šienaujant arba kertant rugius (ir kitus grūdinius augalus)“ (Pskovo sritis);

2. „butaforinis rytų slavų „barzdai“ skirto ritualo svarbiausias atributas (susijęs su javų kirtimu) – dirbtinė, iš šiaudų padaryta, barzda“;

3. „paskutinis javų, rugių pėdas“ (Ternovskaja 1977: 80tt).

Manoma, kad tai gali turėti sąsąją su mitologine barzda, gaminama iš paskutinio javų ar rugių pėdo per derliaus nuėmimo šventę. Šis ritualas buvo ypač būdingas slavų tautoms, plg. posakius rus. *zavit' Velesu borodu* ir *zavit' borodu* 'pabaigti javų apjūtės (rugių apjūtės) darbus' (Dal' I 116). Spėjama, kad sakralinių apeigų metu žmogui (matyt, žyniui) būdavo pridėdama barzda – ritualas simbolizavo antropomorfizuotą dievybę (plačiau žr. Ivanov 1985: 163tt). Teigiama, kad panašaus ritualo būta ir baltų apeigose (Greimas 1990: 479, 484t), tačiau jo įtaka morfologinei žodžio struktūros kaitai nėra įrodyta.

Sunku patikėti, kad panašaus nominacijos proceso, susijusio su mitologine barzda, būta ir germanų dialektuose – s. v. a. *burst* 'šeriai' savo semantine verte daug artimesnis *barzdą* reiškiantiems rytų baltų pavyzdžiams nei kitos reikšminės paradigmos slavų žodžiams.

Morfonologinė slaviškojo substrato hipotezė taip pat nėra labai patikima, mat neatšizvelgiama į kitų ide. kalbų žodžių sandarą: s. i. *bhrstīs* 'ašmenys, kraštas', s. isl. ir s. v. a. *burst* 'šeriai', s. angl. *byrst* 't. p.' kilmę. Todėl nepripažinti ide. **bhars-dhā* egzistavimo galimybės yra sunku. Tiesa, iki šiol šakninis germanų -s- ignoruojamas, rekonstruojant pragerm. **barda-* (Kluge 1975: 54).

Karulis, remdamasis Endzelyno (DI₁ 251) ir Vasmerio spėjimu apie samplaikos -zd- senumą, nurodo, kad jos kilmė gali būti siejama su -s- išspraudimu į ide. prolytę (LEV ibd.). Tokia nuomonė yra daug patikimesnė, kadangi lietuvių kalboje nevartojamos formos be šakninio -z-, priešingai – kai kuriuose dialektuose pasitaiko šakninio -d-, -r- nunykimu, bet niekada -z- (žr. anksčiau aptartus lietuvių kalbos dialektizmus *barzà*, *bazdà*). Vadinasi, rekonstruoti praliet. **bardā* (Trautmann 1923: 27; Mažiulis I 151) nėra jokio pagrindo. Taip pat negalima paneigti galimybės, kad forma su -z- egzistavo ir prūsų kalboje (žr. 4 išnašą).

Remiantis čia aprašytais kalbiniais faktais, galima būtų matyti, kad būtent lietuvių *barzdą* reiškiantys vardažodžiai išlaikė senesnę morfologinę struktūrą, todėl slaviš-

kosios analogijos veiksnys taikytinas latvių kalbos pavyzdžiams, o pastarosios kalbos dialektizmai su -z- traktuotini kaip archaizmai.

Kita svarbi problema – baltiškųjų skolinių finų kalbose traktavimas, mat spėjama, kad *barzdos* pavadinimą iš baltų pasiskolino finai: suo. *parta* ‘barzda’, est. *pard* ‘t. p.’, vep. *bard* ‘t. p.’ (Sabaliauskas 1966: 6; 1990, 9; PJA₁ 242 su literatūra).

Formos su -d- autentiškumui resp. -zd- antrinei kilmei paremti pasitelkiama finų forma *parta* ‘barzda’, kurios skolinimusi iš baltų lyg ir neabejojama. Vis dėlto tai nėra vienintelis *barzdos* pavadinimas finų kalbose. Karelų kalbos liudikų tarmėje vartojama forma *barde* ‘barzda’ (Barancev 1967: 8).

Liudikų tarmė lokalizuojama Onegos ežero baseino ribose (Bubrich 1971: 4), t. y. ribojasi su rusų kalbos šiaurinėmis šnektomis, kurių įtaka ypač ryški šios tarmės leksikos darybos kaitai. Labai svarbi aplinkybė fonetiniam skolinio interpretavimui yra tai, kad šioje tarmėje nėra priebalsių duslusis ↔ skardusis kaitos (konsonantinis sinharmonizmas) (Bubrich op. cit., 5). Todėl kaip tik šioje srityje galima lokalizuoti senesnės formos vartojimo pavyzdžius nei Pabaltijo finų, kuriems ši kaita būdinga.

Vadinasi, reikėtų konstatuoti dviejų skirtingų skolinių tam pačiam objektui įvardyti egzistavimą finų kalbų grupėje. Tuo būtų sunku patikėti. Kadangi šio skolinio adaptacija nėra visiškai aiški, galima būtų manyti, kad liud. *barde* ‘barzda’ yra atėjęs ne iš baltų kalbų, bet iš kitų kaimynystėje gyvenančių tautų. Galimi keli skolinimosi šaltiniai – slavų šiaurinės bei germanų šiaurinės ir vakarinės tarmės. Šie skoliniai galėjo patekti į liudikų tarmę per vepsus, iš kurių šie ir kildinami (Salo 1971: 57; Serebrennikov 1971: 25, 30).

Barzdos skolinių analizė nėra atlikta – A. Sabaliauskas labai atsargiai suo. *parta*, est. *pard*, vep. *bard* laiko baltizmais (1963: 124), galbūt dėl šios priežasties vėliau jų net nemini (1966: 65). Štai priežastys, dėl kurių vertėtų juos aptarti kuo nuodugniau, mat nuo to priklausys, ar jie galės būti traktuojami kaip baltizmai. Tai gali būti germanizmai: vok. *Bart* ‘barzda’ (< pragerm. **barda*- ‘t. p.’, Kluge 1975: 54)⁸. Čia minimas liudikų pavyzdys verčia abejoti dėl baltizmo hipotezės, mat est. *pard*, (gen.) *para* ‘barzda’ tikrai nėra liudikų vartojama forma. Tada kaip paaiškinti liudikų tarmėje vartojamo žodžio atsiradimo priežastis? Sunku būtų patikėti, kad jį galėjo suponuoti rus. *borodá* ‘barzda’, t. y. *barde* morfologiškai labai skiriasi nuo šio žodžio, o morfonologinė kaita -oro- > *-or-⁹, vėliau išvirtus į -ar-, suomių skoliniais nebūdinga, plg. CVRC- struktūros pavyzdį Baltijos finų *laudus* ‘medinė tinklų plūdė’ < rus. dial. *lov-dus*, *lovdas*, *lovda*, *lovtus* ‘t. p.’ (Matveev 1959: 14).

Jei manytume, kad vep. *bard* ‘barzda’, fonetiškai artimiausias liud. *barde*, galėjo nulemti *barzdos* pavadinimo atsiradimą liudikų tarmėje, pirmiausia reikėtų paaiš-

⁸ Dar plg. norv.-dan. *Bart*, n. v. a. *Bart* (s. v. a. *bart*) = v. v. a. *bart*, ags. *beard*, s. skand. *barð* (neutr.) ‘barzda, apsiuvas, apvadas, kraštas, briauna’ (NDW 52).

⁹ Finų kalbų skolinių šaknies balsių kaita labai dažna – /o/ gali kisti ne tik į /a/, bet ir į /e/ (plg. Kregždys 2003: 34). Kad ir kokia šios kaitos priežastis, ją galima būtų pagrįsti žinant šios tarmės morfonologinės struktūros dėsninumus. Endzelynas nustatė, kad vietoj slaviškojo pagrindo /o/, slaviškos kilmės finų skoliniuose esąs /a/ (Endzelin 1911: 106t).

kinti fleksinį neatitikimą¹⁰ -V : -Ø¹¹. Vadinasi, galima atsargiai spėti, kad būtent liud. *barde* yra pirminis skolinys, geriausiai išlaikęs fonetinę skolinio struktūrą. Taip pat galima spėti, kad jis pasiskolintas labai seniai ir reflektuoja senąjį germ. **bardā*. Žinoma, tai nėra lengvai įrodomas dalykas, mat ir A. Sabaliauskas nurodo, kad „tiksliai nustatyti vieno ar kito skolinio tikrumą sunkiausia yra dėl to, kad čia operuojame labai dideliais laiko tarpais“ ir kad „Pabaltijo suomių kalbos savo struktūra yra labai tolimos, ir žodis, patekęs iš vienos kalbos į kitą, per tokį ilgą laiką veikiamas naujos kalbos dėsnių, taip pasikeičia, kad jo tiesiog neįmanoma atpažinti“ (1963: 130; 1966: 67). Vis dėlto čia pateikiamos versijos įrodymo vertę sustiprina liudikų tarmės skolinių adaptacijos principas išlaikyti kuo autentiškesnę žodžio morfologinę (ir fonetinę) struktūrą.

Todėl daug patikimesnė prielaida, kad šie skoliniai yra ne baltiškos, bet germaniškos kilmės. Tai leistų paaiškinti čia plačiau panagrinėtą liud. *barde* vokalinę raišką, nors žodžio pradžios konsonantizmas (plg. vep. *bard*) dar aiškinamas atskirai. Greičiausiai reikėtų suponuoti suo. *parta* patyrusį dvejopą konsonantinio sinharmonizmą: iš pradžių germ. *bart(a)*¹² (< germ. **barda*, Pokorny 110) virto į **pard* (tokią formą iš jų perėmė estai), o vėliau dėl jau minėto sinharmonizmo išvirto į *part*.

Taigi galima atsargiai spėti, kad karl. dial. *barde* tikrai nėra skolinys iš latvių ar lietuvių kalbinio arealo, kur dominuoja junginį -zd- reflektuojantys pavyzdžiai.

Finų skolinių adaptacijos problema nagrinėtina ir temporaliniu požiūriu, tačiau tam reikalinga detali finų dialektų vidinė fonologinė analizė, kurios pasigendama minėtuose tarmės (liudikų) aprašuose. K. Būga pateikia kai kuriuos finų skolinių fonetinius skirtumus, būdingus tam pačiam skoliniui, pradėtam vartoti skirtingu laikotarpiu (1959: 233t), tačiau jie mūsų nagrinėjamai problemai nėra informatyvūs.

Ši problema gali būti sprendžiama panašiai kaip ir rytų baltų pavyzdžių, reflektuojančių dubletinius -z-/-zd- darinius, vartotus skirtingose dialektinėse zonose. Priežasčių, dėl kurių šie variantai atsirado, matyt, iš tikrųjų galima ieškoti kitų kalbų leksikoje, nors pirmausia reikėtų įvertinti priežastis, dėl kurių jie galėjo atsirasti – jau minėtas semantinis faktorius, kalbos taupumo principas ir nepatogaus tarti junginio -zd- supaprastinimo galimybė (tai pasakytina apie lietuvių tarmėse vartojamų žodžių fonetinės struktūros įvairovę).

Baigiant galima konstatuoti, kad vardažodinių alternantų su šakniniais -zd-/-z-/-d- atsiradimo priežastys ir vartoseną yra dar menkai ištirtos. Dėl kai kurių žodžių morfologinės struktūros aiškinimo kyla labai daug abejonių, plg. liet. *skruzdis*, -iēs ‘skruzdė’ – liet. dial. (rytų aukštaičiai) *skrudē* ‘t. p.’, *skrud-ēlē* (DS, LNK), kur -zd- įvairių autorių traktuojama skirtingai: Būga vienareikšmiai teigia buvus praliet. **skrus*, gen.

¹⁰ Liud. *barde* fleksinis -e yra priešakinis vidurinis nelabializuotas atviresnis nei /e/ vokoidas, kartais grafiškai perteikiamas ir kaip *ā* (Barancev op. cit., 16).

¹¹ Šis liudikų fleksinis -e gali reflektuoti didelį archaizmą, t. y. žodis gali būti išlaikęs daug archaiškesnę formą, nei kiti finų pavyzdžiai, plg. germ. **barda* ‘barzda’. Vadinasi, nėra jokio reikalo skolinius sieti su baltų fleksiniais pavyzdžiais (dėl baltiškųjų skolinių galinių adaptacijos plačiau žr. Dolja, Suchanova 1971: 53).

¹² Plg. pavyzdžius: s. isl. *barða* ‘kirvis’ ir s. saks. *barda* ‘barzda’ (Pokorny ibd.).

**skruzdēs* (1959: 368), todėl pamatine laiko formą su -zd- (1958: 289), nors lyčių be -z- gausu senuosiuose raštuose (plg. LEW 819; Ambrazas 2000: 54). Tokiu samprotavimu vadovaujasi ir Fraenkelis („Im Ostlit. kommen z-lose Formen vor...“), bet prieštarauja Karulis (LEV_{II} 208t). Gali būti, kad nuo šio konsonantinio junginio traktavimo gali priklausyti ir žodžio kilmės aiškinimas.

3. IŠVADOS

1. *Barzdos* pavadinimo morfonologinių variantų su -zd- : -z- atsiradimą galima aiškinti ne tik kai kurių šnektų ypatybe supaprastinti žodžio struktūrą pagal tai, ar priebalsinis junginys yra morfologiškai svarbus, bet ir kalbos taupumo bei patogaus tarimo principais.

2. Latvių *barzdos* pavadinimų paplitimas bei vartojimas senuosiuose raštuose ir tautosakoje leidžia suponuoti senesnę formą buvus su -zd-, o ne, kaip manyta iki šiol, su -d-.

3. Liet. *barzdà* samplaikos -zd- antrinės kilmės argumentavimas siejant šį vardažodį su finų skoliniais yra labai abejotinas, nes Pabaltijo finų *barzdā* reiškiantys žodžiai gali būti germaniškos kilmės.

SUTRUMPINIMAI

ARLV – Ārlava (65)

BSK – Bauska (235)

DND – Dundaga (63)

KND – Kandava (84)

KRTP – Krutspils (357)

PRE – Preiļi (439)

SNK – Sunākste (353)

VND – Vandzene (75)

VNP – Ventspils

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

DLKŽ⁵ – S. KEINYS, red., *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (kompiuterinis variantas).

ESSJ – O. N. TRUBAČEV, red. *Etimologičeskij slovar' slavjanskich jazykov*. Moskva: Nauka, 1974–.

KV – A. REĶĒNA. *Kalupes izloksnes vārdnīca* 1–2, Rīga: Latviešu valodas institūts, 1998.

LAŽ – Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinytas 2, Vilnius, 1976.

LEV – K. KARULIS. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2, Rīga: Avots, 1992.

LEW – E. FRAENKEL. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Heidelberg, 1962–1965.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1941–2002.

LKŽK – Lietuvių kalbos instituto *Lietuvių kalbos žodyno* kartoteka.

LKŽKP – Lietuvių kalbos instituto *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekos papildymai.

LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, Vilnius, 1985–1989.

ME – K. MULENBACHS. *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga, 1923–1932.

PEŽ – V. MAŽIULIS. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4, Vilnius, 1988–1997

NDW – H. S. FALK, A. TORP. *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch* 1, Oslo–Bergen: Universitetsforlaget, 1960.

PJA – V. N. TOPOROV. *Prusskij jazyk: Slovar'* 1–5. Moskva: Nauka, 1975–1998.

TA – Lietuvių kalbos instituto Tarmių archyvo kartoteka.

LITERATŪRA

AMBRAZAS, S. 2000: *Daiktavardžių darybos raida* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

BARANCEV, A. P. 1967: Fonematika ljudikovskogo dialekta karel'skogo jazyka. *Pribaltijsko-finskoe jazykoznanie*, 3–19.

BREJDAK, A. B. 1970: Vlijanie pribaltijskofinskich jazykov na latgal'skije govory Ludzenskogo rajona Latvijos SSR. *Vzaimosvjazi baltov i pribaltijskich finnov*, Riga: Zinātne, 157–164.

BRÜCKNER, A. 1957: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa: Wiedza Powszechna.

BUBRICH, D. V. 1971: Russkoe gosudarstvo i sformirovanie karel'skogo naroda. *Pribaltijsko-finskoe jazykoznanie*, 3–22.

BUCH, T. 1961: *Die Akzentuierung des Christian Donelaitis*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum.

BŪGA, K. 1958, 1959, 1961: *Rinktiniai raštai* 1–3. Sudarė Z. Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

DAL', V. 1989: *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka* 1, Moskva: Russkij jazyk.

DERKSEN, R. 2003: On the reception of Winter's law. *Baltistica* 37 (1), 5–13.

DOLJA, T. G., SUCHANOVA, V. S. 1971: Struktura pribaltijsko-finskich zaimstvovannyh slov v russkich dialektach Karelii (imena suščestvitel'nye). *Pribaltijsko-finskoe jazykoznanie*, 52–56.

ENDZELIN, J. 1902a/1971: Lettische Etymologien. *Bezenbergers Beiträge* 27, 329–331. Cituojama pagal: id., *Darbu izlase* 1, Rīga: Zinātne, 251–252.

ENDZELIN, J. 1902b/1971: Issledovanija v oblasti kašubskogo jazyka. *Sbornik statej, posvyasčennyh... Fortunatovu*, Varšava, 535–572. Cituojama pagal: id., *Darbu izlase* 1, Rīga: Zinātne, 214–242.

ENDZELIN, J. 1911/1974: *Slavjano-baltijskie étjudy*, Char'kov. Cituojama pagal: id., *Darbu izlase* 2, Rīga: Zinātne, 167–354.

ENDZELINS, J. 1956: Latvijas PSR vietvārdi 1, Rīgā.

ENDZELYNAS, J. 1957: *Baltų kalbų garsai ir formos*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

GAMKRELIDZE, T. V., IVANOV V. V. 1984: *Indoeuropeiskij jazyk i indoeuropejcy* 1–2, Tbilisi: Universiteta.

GERULLIS, G. 1922: *Die altpreußischen Ortsnamen*, Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter.

GREIMAS, A. J. 1990: *Tautos praeities beiėškant. Apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago: Moksas.

IVANOV, V. V. 1985: Indoeuropeiskie étimologiji. *Étimologija*, 160–166.

JAKULIS, E. 2002: *Lietuvių kalbos tekėti, tėka tipo veiksmažodžiai ir jų istorija*. Daktaro disertacija, Vilnius.

JONIKAS, P. 1939: *Pagramečio tarmė*, Kaunas: Švietimo ministerijos leidybos komisijos leidykla.

KARDELYTĖ, J. 1975: *Gervėčių tarmė*, Vilnius: Mintis.

KAUKIENĖ, A. 1999: Prūsų kalbos u-kamienas. *Vakarų baltų kalbos ir kultūros reliktai* 3, Klaipėda: Universiteto leidykla, 20–30.

KLIMOV, G. A. 1988: Dopolnenija k étimologičeskomu slovarju kartvel'skich jazykov 3, *Étimologija*, 151–165.

KLUGE, Fr. 1975: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin–New York: De Gruyter.

KREGŽDYS, R. 2003: Dėl liet. *sparnas* ir Pabaltijo finų *perna* 'blužnis'. *Baltistica* 37 (1), 34.

KREGŽDYS, R. 2004: Prūsų nom. prop. *Borssythe. Tarptautinė Aleksandro Vānago konferencija: Baltų onomastikos tyrimai*. Pranešimų tezės, Vilnius, 35.

- KURYŁOWICZ, J. 1935: *Etudes indoeuropéennes* 1, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- KURKINA, L. V. 1982: [rec.] Blaž Jurišič, Rječnik govora otoka Vrgade. *Ėtimologija*, 1980, 16–30.
- MACIEJAUSKIENĖ, V. 1991: *Lietuvių pavardžių susidarymas*, Vilnius: Moksas.
- MATVEEV, A. K. 1959: *Finno-ugorskie zaимствования в русских говорах северного Урала*, Sverdlovsk: Tipolaboratorija UrGu.
- MEILLET [MEJĖ], A. G. 1914: *Grammatika indo-evropejskich jazykov*, Jur'ev: Tipografija K. Mattisena.
- NEPOKUPNAS, A. 1983: *Baltai slavų giminaičiai*, Vilnius: Moksas.
- NILSSON, T. K. 1998: Baltische Sprache mit deutscher Feder. Smoczyński, W., ed., *Colloquium Pruthenicum Secundum*, Kraków: Universitas, 120–131.
- OTKUPŠČIKOV, Ju. V. 1963: Ob ėtimologii russkich slov *borona* i *boroda*. *Ėtimologičeskie issledovanija po russkomu jazyku* 4, Moskva: Izdatel'stvo MGU, 87–95.
- OTRĘBSKI, J. 1958: *Gramatyka języka litewskiego* 1, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- POKORNY, J. 1959–1969: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–2, Bern–München: Franke.
- PORZIG [PORCIG], V. 1964: *Členenie indoevropejskoj jazykovoï oblasti*, Moskva: Progress.
- RAZMUKAITĖ, M. 1993: Oikonimų, atsiradusių iš asmenvardžių su patroniminėmis priesagomis, paplitimas Lietuvoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 32, 133–165.
- RUDŽĪTE, M. 1993: *Latviešu valodas vēsturiskā fonētika*, Rīga: Zvaigzne.
- SABALIAUSKAS, A. 1963: Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6, 109–136.
- SABALIAUSKAS, A. 1966: Lietuvių kalbos leksikos raida. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 8, 7–142.
- SABALIAUSKAS, A. 1990: *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Moksas.
- SALO, I. V. 1971: Iz istorii vzaimootnošenij vepsov, karel i russkich Karel'skogo Belomor'ja. *Pribaltijsko-finskoe jazykoznanie*, 57–62.
- SEREBRENNIKOV, B. K. 1971: K probleme smešenija dialektov. *Pribaltijsko-finskoe jazykoznanie*, 23–32.
- SKARDŽIUS, P. 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (= id., *Rinktiniai raštai* 1, parengė A. Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.)
- STALTMANE, V. Ė. 1981: *Latyšskaja antroponimija. Familii*, Moskva: Nauka.
- STEINBERGS, A. 1996–1997: The reconstruction of Proto-Baltic body parts. *Linguistica Baltica* 5–6, 21–31.
- TERNOVSKAJA, O. S. 1977: Leksika, svjazannaja s obrjadami žatvennogo cikla. T. M. Sudnik, T. V. Civ'jan, red., *Slavjanskoe i balkanskoe jazykoznanie*, Moskva: Nauka, 77–130.
- TRAUTMANN, R. 1923: *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- TRAUTMANN, R. 1925: *Die altpreußischen Personennamen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- VARBOT, Ž. Ž. 1984: *Praslavjanskaja morfonologija. Slovoobrazovanie i ėtimologija*, Moskva: Nauka.
- VASMER [FASMER], M. 1986–1987: *Ėtimologičeskij slovar' russkogo jazyka* 1–4, Moskva: Progress.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1980: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 1, Vilnius: Moksas.

Rolandas Kregždys
Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Lietuvių filologijos katedra
Muitinės g. 8, 44280 Kaunas, Lietuva

Gauta 2004 12 21